

341.013
A16

P-3

1498/-

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

указ

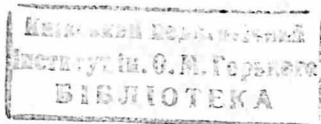
На правах рукопису

АБРАМЯН НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИМИ ПІДЛІТКАМИ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ
ІДЕЙ СПЕКТАКЛЮ

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

ЗВЛ

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

Київ - 1994

100310669

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова.

Наукові керівники - кандидат психологічних наук, доцент
Таїсія Миколаївна Лисянська
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Наталія Євгеніївна Миропольська

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, доцент
Наталія Василівна Чепелева
кандидат психологічних наук, доцент
Юрій Мифодійович Ковальчук

Провідна організація - Дрогобицький державний педагогічний інститут

Захист відбудеться " 30 червня 199 4 р. 14:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.01.02 в Українському державному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.
Автореферат розісланий " 27 має 199 4 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Л. В. Долинська

Актуальність дослідження. В умовах докорінного оновлення всіх сфер нашого суспільства і його національного відродження перед психологічною і педагогічною наукою постає чимало нових вимог, серед яких важливе місце займають проблеми гуманізації народної освіти, вдосконалення духовної культури учнівської молоді.

Сприймання мистецтва вимагає активної розумової діяльності, розвинутого уявлення, емоційної сприйнятливості, здатності до зіставлення художніх творів з дійсністю та власним світоглядом до осмислення твору в цілому.

У цьому процесі надзвичайно важливу роль відіграє характер сприймання твору мистецтва. Тільки за умови поєднання твору мистецтва з особистою внутрішньою сферою підлітка воно входить у його свідомість як відкриття світу та себе, стає джерелом формування моральної системи цінностей, світоглядних понять та поглядів. У загальнотеоретичному розумінні розвитку підлітка безсумнівно наукову цінність для нашого дослідження мають твори А. В. Луначарського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського.

Проблема формування художнього сприймання складна та багатогранна. Її досліджують представники різних галузей науки: психології, естетики, мистецтвознавства, соціології, педагогіки.

У філософському аспекті (Є. В. Волков, І. А. Зязюн, М. С. Каган, В. С. Мейлах, М. Ф. Овсянников, С. Х. Раппопорт та ін.) проблема сприймання мистецтва розглядається як провідний компонент загальної культури особистості, ефективний засіб підвищення її творчого потенціалу.

У наукових працях психологів (Р. Арнхейм, Л. С. Виготський,

Г. С. Костюк, О. М. Леонтьев, Б. М. Теплов, П. М. Якобсон та ін.) розкриваються психологічні механізми усвідомлення суб'єктом художнього образу, визначені сутність та зміст даного поняття, виявлено взаємозв'язок розвитку спеціальних художніх здібностей та індивідуальних типологічних особливостей людини.

Ідеї І. М. Сеченова з приводу сприймання стали основою для експериментальних розробок в дослідженнях В. Г. Ананьєва, М. Д. Александрової, Б. М. Величковського, Л. М. Веккера, В. М. Ломова та ін. Були виявлені основні фази перцептивного процесу, умови перетворення сприймання з однієї фази в іншу; показано, що чуттєвий образ не є ригідним результатом відображення, а поступово розгортається у напрямку все більшої адекватності та повноти; при цьому спочатку сприймання детермінується і контролюється особистісними властивостями суб'єкта. Художнє сприймання міцно пов'язано з чуттєвою сферою, яку вітчизняна психологія розглядає як своєрідну форму відображення дійсності, як розвиток особистості в обумовлених суспільно-історичних умовах (Л. В. Благонадежина, П. Я. Гальперін, К. К. Платонов, Г. Х. Шингаров, П. М. Якобсон та ін.).

Окремі психологи (Л. А. Веккер, О. В. Запорожець, В. П. Зінченко, О. М. Леонтьев, О. І. Нікіфорова та ін.) підкреслюють активний характер сприймання, вивчають суб'єктивно-об'єктивні відношення з точки зору діяльнісного підходу в психології.

О. В. Запорожець вивчає взаємодію сприймання з іншими пізнавальними та емоційними процесами. Б. М. Теплов дає глибоку характеристику індивідуальних типологічних особливостей сприймання, які зумовлені особливостями художніх творів.

В науковій літературі також спеціально розглядається

функціональна особливість сприймання суб'єктами художнього тексту, аналізуються процеси виникнення художніх образів (Л. С. Виготський, О. І. Нікіфорова та ін.). Підкреслюється, що ці образи залежать від внутрішніх перцептивних установок.

Суб'єктивний підхід об'єднує такі напрямки психологічного дослідження, які намагаються пояснити сприймання, виходячи з характеристик сприймаючого суб'єкта, зокрема його установки (І. Т. Бжалава, Ш. О. Надірашвілі, Р. Г. Натадзе, А. С. Прангішвілі, Д. М. Уєнадзе). Установка розглядається як цілісний стан індивіда (суб'єкта, особистості), що знаходиться в основі актів сприймання, вона виконує роль форми, що організує (в просторі і часі) зміст чуттєвого сприймання.

Практика педагогічної роботи театрів для дітей свідчить, що підліток є потенційно здібним глядачем, але його можливості до різнобічного сприймання мистецтва частіше не реалізуються, тому значна частина юних глядачів не сприймає закладені в спектакль морально-естетичні ідеї в усій їх багатогранності і глибині, що є значним недоліком у морально-естетичному вихованні та освіті школярів.

Загальноосвітня школа є однією з основних ланок підготовки до сприймання театрального спектаклю, тому наше дослідження проводилося у школі. Власне, школа повинна дати учням початкове театральне виховання, сформувати стійкий інтерес до цього виду мистецтва, визначити систему моральних цінностей, моральних ідей, естетичних критеріїв та ін. Вважаємо це особливо важливим в підлітковому віці, коли починається інтенсивне формування самосвідомості, світоглядних понять.

Спираючись на актуальність вищеназваної проблеми, недостатнє її дослідження у психологічній науці та беручи до уваги об'єктивну потребу у принциповому удосконаленні навчально-виховної роботи у школі, ми обрали тему дослідження: "Сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю".

Об'єкт дослідження: процес художнього сприймання у молодших підлітків.

Предметом дослідження є особливості сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю.

Мета дослідження - вивчення особливостей перцептивного процесу у молодших підлітків, теоретичне обґрунтування і практична розробка психолого-педагогічних шляхів формування ефективного сприймання морально-естетичних ідей спектаклю.

Гіпотеза: неадекватність сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю можна якісно змінити, впливаючи на установки та спеціально формуючи у них цей вид сприймання в навчально-виховній роботі школи.

Відповідно до мети та гіпотези були поставлені такі завдання дослідження:

- визначити науково-теоретичну основу художнього сприймання молодших підлітків;
- виробити критерії та на їх основі визначити рівні сформованості художнього сприймання молодших підлітків;
- створити систему принципів та умов формування художнього сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю;
- розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити ор-

ганізаційно-методичну систему формування сприймання морально-естетичних ідей спектаклю молодшими підлітками.

Теоретичною основою дослідження стало положення про активний характер сприймання як відображення навколишньої дійсності (Б. Г. Ананьєв, О. В. Запорожець, В. П. Зінченко, Г. С. Костюк та ін.), про основні характеристики сприймання як процесу (В. О. Барабанщиків), основні ідеї про структуру діяльності (О. І. Леонтьєв, Н. В. Кузьміна, Ю. К. Бабанський, О. В. Скрипченко та ін.), про спілкування і його функції (Г. М. Андреева, А. А. Бодальов, Л. О. Сухомлинський та ін.). Дослідження ґрунтується на встановленій залежності розвитку сприймання навколишніх об'єктів від спілкування з родиною, учителями та іншими оточуючими людьми (А. А. Бодальов, Б. Г. Ананьєв та ін.), від інтересу учнів до предметів сприймання (Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов та ін.), від емоційного ставлення до об'єктів сприймання (Б. М. Теплов, П. М. Якобсон та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань було розроблено програму дослідження, згідно з якою на різних етапах експериментальної роботи використовувався комплекс методів, що відповідають особливостям дослідження зазначеної проблеми: методи теоретичного дослідження; емпіричні методи (анкетування, бесіди, інтерв'ю, спостереження, аналіз продуктів діяльності, констатуючі та формуючі експерименти).

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні критеріїв художнього сприймання, у виявленні рівнів розвитку сприймання та їх залежності від особистісних установок, у розробці психолого-педагогічних шляхів керівництва сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю.

Особистий внесок полягає у науковому обґрунтуванні психолого-педагогічних принципів формування сприймання морально-естетичних ідей спектаклю молодшими підлітками, виділенні їх на основі критеріїв та особливостей рівнів розвитку цього процесу і впровадженні отриманих даних у практику загальноосвітньої школи та педагогічних частин ТЮГів.

Теоретичне значення роботи виявляється у розширенні знань з вікової психології про особливості перцептивного образу та його впливу на формування сприймання морально-естетичних ідей спектаклю молодшими підлітками, про критерії та рівні цього процесу, залежність його від особистісних установок.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у визначенні психолого-педагогічних шляхів здійснення керівництва формуванням сприйманням молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю у навчальному процесі загальноосвітніх шкіл і практики педагогічних частин ТЮГів.

Вірогідність результатів забезпечується відповідністю методів дослідження поставленій у роботі меті та завданням, застосуванням адекватних методів та методик збору первинних даних, підтвердженням не випадкового характеру виявлених змін показниками математичної статистики.

На захист виносяться такі положення:

- недостатня усвідомленість сприйманого та негнучкість перцептивних установок обумовлюють створення поверхових, логічно необґрунтованих художніх образів, які не можуть сприяти формуванню цілісної, внутрішньо несуперечливої системи ціннісних орієнтацій у молодших підлітків;

найбільш значущі характеристики сприймання художніх образів спектаклю можна змінити в бажаному напрямку, якщо формувати найбільш лабільні перцептивні установки і створити необхідні умови для цього в навчально-виховному процесі в школі

- система прийомів і методів формування художньої перцепції дає змогу підвищити ефективність адекватного впливу спектаклю на когнітивний та емотивний аспекти моральних установок молодших підлітків.

Апробація роботи: результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри психології ДПУ ім. М. П. Драгоманова, на міжвузівській науковій конференції "Проблема самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі" /1990, м. Київ/, на науково-практичній конференції з естетичного виховання молоді /1991, м. Херсон/, на міжвузівській науково-практичній конференції з соціально-психологічних проблем професійної підготовки сучасного вчителя /1992, м. Київ/ та ін.

Розроблена на матеріалі дисертації методика формування сприймання спектаклю впроваджена у навчальний процес ряду загальноосвітніх шкіл м. Києва, а також у практику педагогічних частин Київського та Запорізького ТЮГів.

Структура і обсяг дисертації: дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатку та списку використаної літератури, який нараховує 232 найменування, додатку. Зміст роботи виконано на 137 сторінках машинописного тексту, включаючи 10 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність дослідження, визначені його об'єкт, предмет і завдання, сформульовані мета та гіпотеза, розкрита наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, сформульовані положення, які виносяться на захист, а також описані форми апробації дослідження та впровадження його результатів у практику.

У першому розділі "Теоретично-практичні основи сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю" розглядаються проблеми сприймання драматичних творів молодшими підлітками у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Показана роль установки у сприйманні молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю.

Каналом, яким у свідомості людини подається інформація про естетичний об'єкт, є психологічний механізм естетичного сприймання. Джерелом пізнання є існуюча об'єктивна реальність. Відомості про неї отримують через відчуття, сприймання, мислення, переживання та ін. Процес художнього пізнання починається зі сприймання органами почуття людини об'єктів реальної дійсності. Б. М. Теплов писав, що зрозуміти художній твір - означає, насамперед, відчутти, емоційно пережити його і вже на цій підставі поміркувати над ним. З почуття повинно починатися сприймання мистецтва: через нього воно повинно йти; без нього воно неможливе. Але почуттям художнє сприймання, певна річ, не обмежується.

Треба відзначити, що естетичні емоції специфічні, вони зовсім не рівноцінні емоціям повсякденним. Це особливо добре показав у

своїх працях видатний психолог Л. С. Виготський. Він підкреслював, що на відміну від повсякденних, естетичні емоції не вимагають негайної реакції. Саме затримка зовнішнього вияву є показовим симптомом художньої емоції при зберіганні її надзвичайної сили. Емоції мистецтва є розумними емоціями. Замість того, щоб проявитися у зціпленні кулаків і в тремтінні, вони здійснюються в образах фантазії.

Між тим, відомо, що образи, народжені активною працею фантазії, зв'язані з емоційними враженнями, можуть іноді посідати особливе місце у частині життєвого досвіду людини.

В когнітивній основі сприймання психологи вичленовують три рівні розуміння: розуміння того, що індивіду вже відоме; того, що вимагає формування чи засвоєння нових понять (чи проблем); і розуміння, яке передбачає формування чи засвоєння нових, так званих "розумових відображень". Психологи визначають усвідомлення як процес розкриття і становлення зв'язків і відношень, що мають результативну сторону, яка може бути позитивною чи негативною.

Три основних причини визначають можливість і необхідність співпраці при сприйманні мистецтва:

- По-перше, те, що у художньому творі (образі) пропонується для пізнання не щось абстрактне, загальне, а ніби конкретно-окреме. Художник не доводить, а "показує" /В. Г. Белінський/ не повідомляє готові висновки, а дає можливість по-своєму трактувати показане, тобто співтворити.

- По-друге, найважливішою основою для співтворчості є суб'єктивно-об'єктивний характер змісту мистецтва. Відносна самотій-

ність відображеної дійсності дозволяє тому, хто сприймає, самостійно обміркувати і оцінити показані явища, іноді навіть виходячи за межі намірів автора.

Отже, індивідуальні особливості того, хто сприймає, виявляються необхідною активною творчою силою при сприйманні творів мистецтва.

- По-третє, найважливішою основою співтворчості є так звана "умовність" мистецтва, яку розуміють двоюко: як невідповідність мистецтва дійсності (і вже сама ця відмінність вимагає активності уявлення, щоб за відображенням побачити відображене) і як певний лаконізм, оголеність "прийому" (наприклад, у театрі Б. Брехта), які безпосередньо закликають до діяльності уявлення і фантазії того, хто сприймає.

Сприймання молодшим підлітком якогось об'єкту, зокрема театрального спектаклю, є специфічним психічним процесом, в якому не останню роль грає установка.

Згідно концепції психології установки, остання виступає як неусвідомлений стан мобілізованості, готовності до дії. На думку О. Г. Асмолова, психологічним об'єктом виховання є особистісні смисли і смислові установки, які формуються у людини в онтогенезі.

Особистісний смисл О. Г. Асмолов, вслід за О. М. Леонтьєвим, розуміє як значення світу для людини, а смислову установку - як ескіз майбутніх дій. Вони являють собою внутрішні регулятори поведінки особистості.

Важливим фактором перцептивної динаміки є психічні структурні утворення самого суб'єкта сприймання, його потреби, мотиви, мета, завдання, ставлення, досвід, які разом створюють внутрішні умови

сприймання. Отже, сприймання виступає в ролі зв'язуючої ланки між потребами індивіда та його установками.

Установки і особливості сприймання - взаємозв'язані між собою явища. Від установок залежить специфіка сприймання підлітками спектаклю, але й саме сприймання детермінує своєрідність установок.

В другому розділі "Експериментальне дослідження сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю" описуються особливості побудови дослідження, отримані результати вивчення у молодших підлітків сприймання морально-естетичних ідей спектаклю, зокрема охарактеризовані виділені критерії аналізу рівнів сприймання у досліджуваних, а також залежність їх від особистісних установок.

В ході констатуючого дослідження, для аналізу експериментального матеріалу, необхідно було визначити якісні рівні сприймання молодшими підлітками спектаклю. З цією метою нами розроблено і використано такі критерії:

- 1) цілісність сприймання перебігу подій в спектаклі, вміння пов'язати і логічно узгодити окремі його контекстні частини;
- 2) вміння виділити і осмислити основні морально-естетичні ідеї авторської, режисерської концепції;
- 3) адекватне, органічне співставлення змісту і зовнішніх форм вираження ідей спектаклю;
- 4) емоційна лабільність, багатоплановість та диференційованість сприймання художніх образів.

З врахуванням перерахованих вище критеріїв нами виділені чотири якісні рівні сприймання спектаклю. Для нього використовувались такі методи та методики: анкетування, бесіди, спостереження, вив-

чалися результати діяльності підлітків: малюнки, твори та ін.

Початковий рівень - молодші підлітки не вміють об'єднувати в єдине ціле окремі компоненти спектаклю;

- в більшості випадків молодші підлітки не вміють визначити авторський (режисерський) задум;

- не простежують у ході сприймання спектаклю авторсько-режисерську концепцію морально-естетичних ідей;

- недостатньо вміють сприймати зміст спектаклю через його форму (художні засоби вираження);

- молодші підлітки сприймають морально-естетичні ідеї спектаклю не досить усвідомлено, як узагальнено злитий, дифузний образ.

Низький рівень - учні сприймають спектакль в основному на чуттєвій основі, коли мислення не відіграє помітної корегуючої функції;

- загалом здатні сприймати морально-естетичні ідеї спектаклю як цілісний образ;

- можуть висловити окремі думки про режисерський (авторський) задум;

- не завжди простежують у ході сприймання спектаклю авторсько-режисерську концепцію морально-естетичних ідей;

- невпевнено визначають зміст спектаклю через його форму;

- у більшості випадків вміють об'єднати в єдине ціле відокремлені компоненти спектаклю.

Середній рівень - молодші підлітки сприймають спектакль достатньо усвідомлено;

- здатні сприймати морально-естетичні ідеї спектаклю як узагальнений образ;

- частіше простежують режисерський задум спектаклю;
- у більшості випадків виділяють концепцію морально-естетичних ідей спектаклю в процесі його сприймання;
- у багатьох випадках вміють визначити зміст спектаклю на підставі його форми;
- вміють об'єднувати в одне ціле окремі компоненти спектаклю;
- сприймання узагальнене, лабільне, схильне до образного осмислення.

Продуктивний рівень - молодші підлітки сприймають спектакль осмислено, аналітично, з виникненням адекватних емоцій та почуттів;

- здатні сприймати морально-естетичні ідеї спектаклю як цілісний художній образ;
- завжди обгрунтовано визначають постановочний задум спектаклю;
- легко виділяють концепцію морально-естетичних ідей спектаклю у процесі його сприймання;
- впевнено визначають зміст спектаклю на підставі його форми;
- об'єднують в одне контекстне ціле окремі компоненти спектаклю;
- сприймання образне, емоційно адекватне та динамічне.

Основним критерієм аналізу творів учнів є сформованість синтезуючого відображення морально-естетичних ідей спектаклю молодшими підлітками. У творах учні впевнено описують зміст спектаклю на підставі його форми, об'єднують в одне ціле окремі компоненти спектаклю.

Аналіз творів молодших підлітків виявив, про що думають молодші підлітки після спектаклю, як трансформуються ідеї побаченого

у їхній свідомості. Але разом з тим ми допускаємо й деяку обмеженість засобу, яка полягає в тому, що у молодшого підлітка ще не розвинуті критерії оцінок та суджень, недостатньо вироблене вміння письмово викладати свої враження; вони сприймають значно більше, ніж здатні викласти це (на папері).

Спостереження за залом глядачів проводилося під час перегляду спектаклю з орієнтацією на перераховані вище критерії. В антракті та після спектаклю задавалися питання молодшим підліткам, тим хто бажав виразити свої враження. Обов'язково мали місце нестандартизовані інтерв'ю.

Обговорення виявляє настрої молодших підлітків, їх емоційне ставлення до спектаклю. Психолог-дослідник може спрямовувати розмову у необхідному для нього напрямку, уточнювати значимі психологічні моменти. Недоліком такої форми роботи є те, що як правило, власні думки висловлюють 20-30% дітей. Їх погляд, на жаль, домінує у класі і не завжди можна почути судження інших. Через це виявити позицію більшості школярів буває важко. Але, як один із засобів дослідження, колективне обговорення має і свої позитивні риси. Молодші підлітки мають змогу вільно висловити свої думки, вступити в творчу суперечку один з одним, запропонувати власні варіанти вирішення моральних колізій художнього твору.

Аналіз матеріалів констатуючої частини дослідження дозволив вивести такі кількісні показники.

Початковий рівень сприймання був характерним для 4-класників - 25%, 5-класників - 25%.

Низький рівень був характерним для 4-класників - 52%, 5-класників - 47%.

В третьому розділі "Психолого-педагогічні шляхи керівництва сприйманням молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю" одержані результати дозволяють виділити найбільш значущі, з нашої точки зору, психологічні принципи сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей змісту та форми спектаклю, які необхідно враховувати в ході організації навчально-виховного процесу.

Перший принцип - відповідність соціально-психологічних та індивідуально-психологічних характеристик підлітків специфіці моральних та естетичних ідей спектаклю.

Другий принцип - свідомої навчально-пізнавальної активності підлітків у процесі сприймання морально-естетичних ідей спектаклю.

Третій принцип - принцип психолого-педагогічної організації сприймання підлітком морально-естетичних ідей спектаклю як умови для розвитку активності школярів у цьому процесі.

Четвертий принцип - осмисленість сприймання підлітками художніх образів у процесі виявлення ними морально-естетичних ідей спектаклю.

П'ятий принцип - організація систематичності і послідовності сприймання підлітками морально-естетичних ідей спектаклю.

Шостий принцип - забезпечення сприймання художніх концепцій твору, який обговорюється.

Сьомий принцип - формування готовності підлітка до участі у активному колективному обговоренні твору.

Восьмий принцип - принцип індивідуалізації сприймання морально-естетичних ідей спектаклю.

Дев'ятий принцип - забезпечення емоційної привабливості

сприймання підлітками морально-естетичних ідей спектаклю.

Десятий принцип - принцип адекватного співвіднесення подій твору з життям.

Дослідницька робота, проведена у процесі формуючого експерименту, показала, що, даючи учням певні теоретичні знання (категорії, поняття, терміни), необхідні для розуміння ідей драматичного твору, розвиваємо одночасно і якісні характеристики художнього сприймання.

Пропонуючи підліткам засвоїти спеціальні театральні-естетичні знання, ми не змінюємо зміст навчання у 4 класі, а в основному використовуємо те, що закладене у діючій програмі з літератури.

Впроваджувалась така система заходів навчання:

- систематичне і цілеспрямоване залучення підлітків "до театру";
- виховання любові до мистецтва, формування на основі системи цінностей підлітка інтересу до драматичної творчості;
- розвиток у підлітків художнього сприймання та вміння досягнути моральні ідеї через увесь комплекс засобів спектаклю.

Заключний етап формуючого експерименту включав в себе читання п'єси (казки) Г.Чеховськи "Король-Дроздобород" у перекладі І.Грицькової, проведення спеціальної бесіди; конкретизація та узагальнення одержаних раніше знань, формування емоційних вражень і настанов.

У процесі другого етапу формуючого експерименту використовувалося інтерв'ювання, яке виявило поняття, категорії і особливості художньо-образного та естетичного оформлення спектаклю; прослуховувалися магнітофонні записи названого спектаклю (композитор

В. Бистряков). Останнім завданням було графічне зображення підлітками власних вражень від казки, музики та ін.

Експеримент показав, що необхідно інформувати дітей про творчу практику окремих театральних художників, про принципи їхньої праці, про мету сценографії, як провідного засобу виразності театрального спектаклю. Це повинно допомогти підлітку розібратися в тому, що він бачить, що відчуває та сприймає у спектаклі.

Для експерименту були визначені групи класів: контрольні і експериментальні. Рівень морально-естетичного розвитку у цих групах оцінювався одночасно, але ті групи, в яких він виявився нижчим за деякими параметрами морально-естетичного розвитку, були обрані як експериментальні.

Порівняльна характеристика результатів, які одержали на початку та в кінці експерименту, свідчить про стійку тенденцію покращення якості усіх основних характеристик сприймання.

Експериментальне дослідження проводилося у природних умовах, що позитивно впливало на "чистоту" експерименту. Завдання сприймання морально-естетичних ідей спектаклю підлітками вирішувалося як традиційними методами, так і розробленими нами специфічними шляхами. В експерименті брали участь учителі різних навчальних предметів.

Для подальшої конкретизації експерименту було запропоновано підліткам написати твір на тему: "Мої враження від проглянутого спектаклю "Король-Дроздобород", метою якого було виявлення рівня сприймання морально-естетичних ідей спектаклю молодшими підлітками та вміння передати словами свої почуття, судження.

На підставі аналізу робіт учнів можна констатувати, що молод-

ші підлітки по-різному сприймають морально-естетичні ідеї спектаклю, про що свідчить зміст дитячого почуття, моральний характер естетичної оцінки. Заслуговує на увагу те, що молодші підлітки прагнуть не тільки вербально виразити свої уявлення, але й супроводжують їх яскравими ілюстраціями, адекватними їх почуттям і переживанням. Досвід показує, що досить високий рівень творчої активності виявляють ті учні, у яких сформована потреба виразити свої почуття у синтетичному художньому образі.

Предостанній зріз формуючого експерименту можна подати у вигляді таблиці:

Класи Групи	Кіль- кість	Рівні								
		Початковий	Низький	Середній	Продуктивн.					
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	
IV клас										
Контрольна	26	6	23	9	35	7	27	4	15	
IV клас										
Експеримент.	25	6	24	5	20	9	36	5	20	
V клас										
Контрольна	24	4	17	8	33	7	29	5	21	
Експеримент.	25	3	12	7	28	9	36	6	24	

У процесі констатуючого експерименту виявлено, а у ході фор-

муючого підтверджено, що при сприйманні спектаклю підлітком беруть участь головні компоненти психічної діяльності, мобілізується особлива психічна сфера школяра, яка складається з досвіду, знань, системи соціальних ставлень та установок.

Отже, становлення цього процесу повинно відбуватися на основі принципів адекватного сприймання морально-естетичних ідей спектаклю у процесі їх формування. Треба відзначити, що ця проблема, а саме створення системи організованого сприймання (програми тематичного плану, методичних посібників та ін.) ще чекає подальшого дослідження. Зауважимо також, що питання створення спеціальних установок до сприймання спектаклю як важливого компоненту морально-естетичної діяльності, вимагає подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз спеціальної літератури та проведений експеримент дали можливість зробити деякі висновки відносно сприймання морально-естетичних ідей змісту та форми спектаклю молодшими підлітками. Головний з них - найважливіша особливість сприймання полягає у тому, що мистецтво впливає на підлітка системно, через утворені ним образи на підставі переглянутого спектаклю та ін., тобто на основі сприйнятого.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

- знайшла підтвердження висунута гіпотеза в тому, що неадекватність сприймання молодшими підлітками морально-естетичних ідей спектаклю можливо якісно змінити впливаючи на установки та спеціально формуючи цей вид сприймання в навчально-виховній роботі школи;

- як показало проведене дослідження, основними критеріями якісних рівнів сприймання молодшими підлітками спектаклю є:

1) цілісність сприймання перебігу подій в спектаклі, вміння пов'язати і логічно узгодити окремі його контекстні частини;

2) вміння виділити і осмислити основні морально-естетичні ідеї авторської, режисерської концепції;

3) адекватне, органічне співставлення змісту і зовнішніх форм вираження ідей спектаклю;

4) емоційна лабільність, багатоплановість та диференційованість сприймання художніх образів.

На основі вказаних критеріїв виділено 4 рівні сприймання, які характеризуються відповідними якісними параметрами від менш глибокого до більш аналітичного, та від імпульсивно-емоційного до більш аналітичного, та від імпульсивно-емоційного до осмисленого відчутного.

Основними принципами, котрі необхідно враховувати в процесі створення в молодших підлітків установок до сприймання драматичних творів, є такі:

- відповідність соціально-психологічних та індивідуально-психологічних характеристик підлітків специфіці моральних та естетичних ідей спектаклю;

- організація систематичності і послідовності сприймання підлітком морально-естетичних ідей спектаклю;

- формування готовності підлітка до участі у активному колективному обговоренні твору;

- забезпечення емоційної привабливості сприймання підлітком морально-естетичних ідей спектаклю;

- принцип адекватного співвіднесення подій твору з життям.

Було виявлено, що система роботи з оптимізації процесу художнього сприймання спектаклю дає відповідний ефект при застосу-

ванні таких засобів та прийомів: робота над драматичним твором, проведення спеціальних занять з малюнку і живопису, сценографія, музика, бесіда, твори, глядацькі конференції.

За темою дисертації є такі публікації:

1. Розвиток сприймання моральних ідей спектаклю як шлях формування особи школярів, що самореалізується // Міжвузівська наукова конференція. Тези доп. "Проблема самореалізації особи у педагогічному інституті та загальноосвітній школі" - К.: КДПІ, 1990. - С. 11-12.

2. Розвиток естетичного сприймання у майбутніх учителів. Тези доп. // Міжвузівська науково-практична конференція, присвячена 70-річчю Київського ДПІ ім. А. М. Горького. - К.: КДПІ, 1991. - С. 81.

3. Психологія використання елементів театральної творчості в навчально-виховному процесі // Міжвузівська науково-практична конференція. Тези доп. "Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя". - К.: КДПІ, 1992. - С. 184-186.

4. Тести для використання на практичних заняттях з психології та педагогіки /в співавт./ - К.: КДПІ, 1992. - С. 44.

5. Особенности художественного восприятия искусства театра. Тезисы док. // Международная конференция по эстетическому воспитанию молодежи. - Харьков.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

Підписано до друку
Друк офсетний. Типографія
ДОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова

